

حقوق مؤلف دیجیتال و انقلاب کاربر

• حمید کشاورز^۱

کارشناس ارشد سازمان اسناد و کتابخانه ملی

محیط دیجیتال که در آن هر اثری را می‌توان در هر مکان و زمانی و به هر شکل بازیابی کرد، چالش‌های عمیقی بر پیکر قانون حق مؤلف وارد ساخته است

اما حق مؤلف به‌ویژه در رویارویی با چالش‌های محیط دیجیتال کمبودهای آشکاری دارد که نیازمند بازنگری در آن و در نظر داشتن شرایط جدید است. از جمله چالش‌های عمده حق مؤلف عدم توجه به کاربران آثار دارای حق مؤلف است. در بیشتر قوانین وضع شده در کشورها به این مهم کمتر توجه شده که کاربر، مانند پدیدآور، دارای حقوقی برای استفاده است. گویی حق مؤلف تنها یک‌سویه و جانب‌دارانه نوشته شده و در آن فقط از پدیدآور حمایت شده است. این چالش گرچه در دوران پیش از انقلاب دیجیتال، یعنی در قرن بیستم نیز مطرح بوده، در هزاره جدید که به هزاره دیجیتال موسوم شده، چالش‌های دیگری را با خود همراه ساخته است.

محیط دیجیتال که در آن هر اثری را می‌توان در هر مکان و زمانی و به هر شکل بازیابی کرد، چالش‌های عمیقی بر پیکر قانون حق مؤلف وارد ساخته است. به‌ویژه با پیدایش ابزارهایی برای حضور ملموس‌تر کاربران در اینترنت مانند وبلاگ‌ها، ویکی‌ها و نرم‌افزارهای منبع باز^۲ این چالش رنگ دیگری به خود گرفته و در بسیاری از موارد پاسخ‌گوی شرایط جدید نیست.

ماتیو ریمر^۳ در کتاب حق مؤلف دیجیتال و انقلاب استفاده‌کننده بر آن است تا چالش‌های پیش‌گفته را از دیدگاه‌های مختلف بررسی کند. وی که استاد دانشکده حقوق دانشگاه ملی استرالیا^۴ است، در مقدمه کتاب نیاز به تبیین بیشتر رابطه پیچیده بین قانون حق مؤلف، فناوری‌های دیجیتالی جدید و رفتار کاربران را به‌خوبی دریافته و ابراز داشته است. به‌ویژه آنکه وی در گروه‌های کاری و پژوهشی

Rimmer, Matthew. Digital Copyright and the Consumer Revolution: Hands Off My iPod. Edward Elgar Publishing. 2007. P 368. ISBN 9781845429485

در طول تاریخ همواره بر حقوق پدیدآورندگان آثار علمی، فرهنگی و هنری تأکید شده است تا جایی که احترام به این حقوق در چارچوب قوانینی که دولت‌ها از آن حمایت می‌کنند، درآمده است. حق مؤلف، به‌عنوان یکی از این قوانین و از مؤلفه‌های حقوق‌داری‌های معنوی^۵، دارای چارچوب حقوقی به‌درازای چندین قرن است. چنین تاریخ نسبتاً طولانی درباره وضع قانون البته گواه اهمیتی است که این قانون در عرصه تعاملات و ابتکارات علمی و هنری از آن بهره‌مند است.

نویسنده کوشیده است تا در معادله پیچیده حق مؤلف در محیط دیجیتال و پیامدهای اقتصادی، سیاسی و فرهنگی مرتبط با آن، جایگاه کاربر را بهتر دریابد و به نظاره بگذارد

فراوانی مسئولیت داشته و از نزدیک با چالش‌های جدید قانون حق مؤلف مواجه بوده است. از جمله وابستگی او به انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی استرالیا^۱ اهمیت کار کتابداری و آرشیو را برای وی بیشتر نمایان ساخته است (ص ۷۷).

وی کوشیده است تا در معادله پیچیده حق مؤلف در محیط دیجیتال و پیامدهای اقتصادی، سیاسی و فرهنگی مرتبط با آن، جایگاه کاربر را بهتر دریابد و به نظاره بگذارد. وی در جای‌جای مقدمه خواسته‌های کاربران و گروه‌های حامی آنان را مطرح ساخته و از آنها به‌عنوان چالش‌های فراروی قانون حق مؤلف در هزاره جدید یاد کرده است.

همانگونه که مؤلف در مقدمه متذکر شده است، درباره جایگاه کاربر در استفاده از آثار دارای حق مؤلف سه دیدگاه وجود دارد. دیدگاه اول که نگاهی تاریخی به حق مؤلف دارد، در تلاش است تا کاربران را به‌عنوان شهروندان و فعالان اجتماعی معرفی کند. دیدگاه دوم که نگاهی فرهنگی دارد، کاربران را پدیدآورندگان آثار جدید معرفی می‌کند. در واقع طرفداران این دیدگاه مدعی‌اند که استفاده از آثار دارای حق مؤلف باعث شده است تا آثار جدیدتر و روزآمدتر به‌وجود آید و باید از این حیث به این نوع استفاده از آثار احترام گذاشت که موجب پیدایش آثار علمی، فرهنگی و هنری جدیدتری خواهد شد. اما دیدگاه سوم که نظریه‌پردازان حقوق و فناوری داعیه‌دار آن هستند، به توانایی کاربران در دستکاری و سازگاری با فناوری تأکید می‌کند.

دیدگاه اول به دلیل نامفهوم بودن واژه‌ها و مفاهیم بکاررفته در آن مورد انتقاد شدید واقع شده است. برای مثال در این دیدگاه از حوزه عمومی^۲ بسیار یاد می‌شود، در حالی که تعریف دقیق از آن ارائه نشده است. دیدگاه دوم که بیشتر از سوی طرفداران پست‌مدرنیسم و آزادی بیان ابراز می‌شود، بر این پایه استوار است که فرهنگ به‌اشتراک گذاشتن آثار و وضع قوانینی که دست‌وپاگیر نباشد، باعث خواهد شد که آفرینش آثار جدید با سرعت و کیفیت بهتری صورت پذیرد. درحقیقت در این دیدگاه عقیده آن است که استفاده از آثار خود نوعی تولید است، زیرا با بهره‌گیری از آثار قدیمی است که آثار جدید موجودیت می‌یابند. همان‌گونه که در عصر صنعتی استفاده از رسانه‌های گروهی موضوع بسیاری از بحث‌ها بود، در عصر اطلاعاتی و دیجیتال رسانه‌های فردی

مانند رایانه‌های شخصی و تلفن‌های همراه، ابزارهای ضبط و پخش صدا و تصویر موضوع بحث قرار گرفته‌اند. این دیدگاه چنین می‌انگارد که با وجود قوانین سخت‌گیرانه حق مؤلف آحاد جامعه نمی‌توانند حضور چشمگیری در عصر جدید داشته باشند. درحقیقت بر پایه این دیدگاه باید این فرصت را به عموم افراد جامعه داد تا به تولید اثر و محتوا بر مبنای آثار قدیمی، اگرچه به صورت ابتدایی، بپردازند. دیدگاه سوم که کاربران را فقط به‌عنوان مصرف‌کننده و شاید معتاد به استفاده از آثار دیجیتالی در نظر می‌گیرد، در تلاش است تا قوانین موجود حق مؤلف را با توجه به اقتضات جدید محیط دیجیتال بازنگری و اصلاح کند. با پذیرش این نکته که کاربران مانند سابق صرفاً مصرف‌کنندگانی منفعل نیستند، بلکه در محیط جدید می‌توانند فعالیت و خلاقیت داشته باشند، چنین بازنگری از سوی حقوقدانان موجه می‌نماید.

جولی کهن^۳ (۲۰۰۵، ۳۴۸) در جمع‌بندی خود از بررسی آثار مربوط به جایگاه کاربر درباره حق مؤلف، سه نوع کاربر را تعریف کرده است. کاربر اقتصادی به معنای تلقی اقتصادی از کاربر و در نظر گرفتن او به‌عنوان فردی که با خود سود اقتصادی خواهد داشت؛ کاربر مدرن که در مواجهه با شرایط جدید و انبوه اطلاعات با ارزش‌های متفاوت دچار سردرگمی است؛ و کاربر ماجراجو که به دنبال خواست جدید، فناوری‌های جدید و ابزارهایی با سهولت استفاده برای تولید آثار دیداری - شنیداری یا هنری است. وی به این دسته‌بندی از کاربران انتقاد کرده و خواهان نگرش تازه به کاربر و حقوق او در عصر دیجیتال است. از این روست که او مفهوم «کاربر وضعیتی»^۴ را مطرح می‌کند. وی بر این باور است که موفقیت یک سیستم حق مؤلف به حدودی بستگی دارد که به افراد از سویی اجازه خلاقیت می‌دهد و از سوی دیگر در بستر اجتماعی و فرهنگی‌ای که قرار دارد به فعالیت مشغول شود.

مؤلف در پی بررسی بحث‌های حق مؤلف طی پنج سال قبل از انتشار کتاب (۲۰۰۷) با توجه به گرایش‌ها و پیشرفت‌های گذشته در این زمینه است. منطقه جغرافیایی مورد توجه وی در این کتاب قوانین حق مؤلف در ایالات متحده آمریکا است. وی با بررسی قوانین مختلفی مانند سونی بونو^۱ و حق مؤلف در هزاره دیجیتال^{۱۱} و تحلیل فناوری، قانون‌گذاری و فرهنگ در ایالات متحده کوشیده است تا به دیدگاهی یکپارچه در این

زمینه دست یابد. مؤلف علاوه بر آن این قوانین را با قوانین مشابه در کشورهایی مانند استرالیا، انگلستان، اتحادیه اروپا و کانادا مقایسه کرده است. همچنین به تأثیر قوانین حق مؤلف در وضع قوانین مشابه در استرالیا مانند اصلاح قانون حق مؤلف^{۱۲} در سال ۲۰۰۰، توافق تجارت آزاد استرالیا - آمریکا^{۱۳} و اصلاح قانون حق مؤلف^{۱۴} در سال ۲۰۰۶ می‌پردازد.

کتاب به بررسی مقاومت و مخالفت فزاینده کاربران در ایالات متحده در برابر قانون حق مؤلف دیجیتال می‌پردازد (ص ۱۶). مؤلف بر آن با بررسی مجدد مفهوم کاربر در قانون گذاری حق مؤلف دیدگاه‌های نظری و عملیاتی جدیدی در حوزه حق مؤلف دیجیتال ارائه کند؛ نظریاتی که به وضع نظریات، قوانین و سیاست‌های جدید منتهی می‌شود. وی به مناسبت‌های مختلف بر نقش کاربر در استفاده از آثار دارای

حق مؤلف اشاره کرده و در صدد بوده است به کمبودهای قوانین موجود در این زمینه بپردازد (ص ۱۶). وی هدف کنابش را پر کردن این خلأ و گردهم آوردن دیدگاه‌ها و خواسته‌های مختلف و ناهمگون کاربران در قانون حق مؤلف بیان کرده است (ص ۱۶). مؤلف به جای استفاده از واژه‌هایی مانند کاربر یا استفاده کننده، واژه مصرف کننده را برگزیده است، زیرا به زعم وی می‌تواند ویژگی‌های مختلف فرد کاربر را بازنمایاند.

مؤلف مدعی است که قانون حق مؤلف را تنها به عنوان مجموعه‌ای رسمی و متعارف از قوانین که به سایر رژیم‌های حقوقی وابسته نیست، در نظر نگرفته است، بلکه آن را در بسترهای گسترده‌تر اجتماعی و سیاسی مطرح می‌کند، زیرا با مک‌میلان^{۱۵} (۲۰۰۵، ص IX) هم عقیده است که قانون حق مؤلف معجونی از عوامل و عناصر اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و

سیاسی بسیار متفاوتی است. وی تعامل بین قانون حق مؤلف و دیگر قوانین و رویکردها و نیز هماهنگی بین المللی بین قوانین مشابه را از نظر دور نداشته و به آنها پرداخته است. وی همچنین مدعی است که روش‌شناسی کتاب تمایل به سیاست‌های فرهنگی مربوط به حق مؤلف دارد و در حقیقت تأثیر متقابل قدرت، فرهنگ و فناوری را بررسی می‌کند (ص ۱۴).

مؤلف در پی درک پیامدهای قوانین موجود حق مؤلف در روابط اجتماعی، اقتصادی و حقوقی است، وی با دنبال کردن ترتیب تاریخی وضع قوانین حق مؤلف به تالیف این کتاب پرداخته است، به این ترتیب که فصل‌های ابتدایی را به بحث‌های مربوط به حق مؤلف و چالش‌های آن در دهه هشتاد میلادی قرن بیستم اختصاص داده است. عمده مطالب کتاب به نگرش‌ها و پیشرفت‌های لازم در قانون حق مؤلف در هزاره جدید مربوط می‌شود، به ویژه جایگاه آن در فناوری‌هایی مانند نشر الکترونیکی، ابزارهای دستی همراه، ابزارهای ضبط و پخش صدا، بازی‌ها، شبکه‌های به هم پیوسته، موتورهای جست‌وجو مانند گوگل و مطالب آزادی مثل ویکی‌پدیا^{۱۶} و نرم‌افزارهای منبع باز مورد توجه بوده است. وی در فصل نتیجه‌گیری نیز جمع‌بندی خود از خواسته‌ها و رویکردهای جدید را در وضع قانون حق مؤلف دیجیتال و حقوق کاربران ارائه کرده است.

کتاب دارای مقدمه، هشت فصل و نتیجه‌گیری است و در انتهای آن فهرست منابع و نمایه قرار دارد. مؤلف در مقدمه به چالش‌های قوانین حق مؤلف در محیط دیجیتال و دیدگاه‌های مطرح درباره جایگاه کاربر در این قوانین پرداخته و اهداف و چارچوب کتاب را بیان کرده است.

در ابتدای فصل اول به قانون سونی بونو که در دهه ۸۰ وضع شد و مشکلاتی که شرکت الکترونیکی اریک الدریج^{۱۷} برای آن ایجاد کرد، پرداخته شده است. این فصل به بررسی این چالش در حوزه‌هایی

مؤلف مدعی است که قانون حق مؤلف را تنها به عنوان مجموعه‌ای رسمی و متعارف از قوانین که به سایر رژیم‌های حقوقی وابسته نیست، در نظر نگرفته است، بلکه آن را در بسترهای گسترده‌تر اجتماعی و سیاسی مطرح می‌کند

کاربران می‌توانند با واسطه‌قراردادن بسیاری از سایت‌ها به فایل‌های صوتی و تصویری دارای حق مؤلف دست پیدا کنند، در حالی‌که دارندگان این حقوق از وجود چنین شرایطی اظهار نارضایتی کرده و خواستار وضع قوانینی برای جلوگیری از نسخه‌برداری از اینگونه آثار هستند

چون تاریخ، قانون دارایی‌های معنوی، قانون اساسی و آزادی بیان، میراث فرهنگی، اقتصاد، سیاست و تجارت بین‌الملل اختصاص یافته است. مؤلف در این فصل به پیامدهای تعمیم قوانین حق مؤلف در محیط جدید، مانند ممانعت از اشاعه آثار فرهنگی از طریق کاربرد فناوری‌های جدید مانند مورد انتشارات اریک الدرپیچ و پروژه گوتنبرگ^{۱۸} می‌پردازد. وی در این فصل نتیجه می‌گیرد که باید در برابر تلاش‌های صاحبان حق مؤلف علیه قانون سنی بونو به‌عنوان یک مدل بین‌المللی برای وضع سایر قوانین مقاومت کرد.

فصل دوم به لزوم اصلاح قانون حق مؤلف برای محافظت از حقوق کاربر در هزاره دیجیتال اختصاص یافته است. مؤلف در این فصل به بررسی اهمیت تصمیم دیوان عالی ایالات متحده درباره قانون سنی بتامکس^{۱۹} می‌پردازد که براساس آن کاربران هنگام استفاده از دستگاه ضبط وی. س. آر^{۲۰} بتامکس برنامه‌های تلویزیونی را ضبط و بعداً مشاهده کنند. سپس این تصمیم درباره سایر بسترها مانند برنامه‌های رادیویی، ماهواره‌ای و ابزارهای دیگر بررسی شده است.

فصل سوم به شکایات شرکت‌های ضبط صدا و فیلم‌های سینمایی در برابر شبکه‌های اینترنتی مانند گروکستر^{۲۱} و بیت ترنت^{۲۲} می‌پردازد. در این فصل قوانین ایالات متحده، استرالیا و اتحادیه اروپا مقایسه و بررسی تطبیقی شده، برای مثال به نقش دیوان عالی ایالات متحده در پرونده شبکه گروکستر پرداخته شده است.

فصل چهارم به چالش‌های قانون حق مؤلف در زمینه ابزارهای تصرف در فایل‌های صوتی و تصویری اختصاص یافته است. این ابزارها می‌توانند با تلفیق بخش‌های مختلف از فایل‌های گوناگون فایل جدیدی تولید کنند. مؤلف با بررسی چندین پرونده از جمله دی. جی. دنجر موس^{۲۳} در تلفیق دو آلبوم سیاه^{۲۴} و سفید^{۲۵} و خلق آلبوم خاکستری^{۲۶} این موضوع را بررسی کرده است.

در فصل پنجم توسعه سازوکارهای حفاظتی خاص از فناوری‌ها مانند گذرواژه‌ها^{۲۷}، جلوگیری از نمونه‌برداری^{۲۸}، پنهان‌سازی^{۲۹}، و کدهای دسترسی مدنظر قرار گرفته است. این فصل به بررسی تأثیر سیستم‌های مدیریت حقوق دیجیتال بر آزادی بیان، دسترسی به اطلاعات، قوانین رقابتی و حقوق شخصی افراد اختصاص یافته است.

فصل ششم به بررسی موضوع دادخواهی شرکت‌های مختلف از واسطه‌ها اختصاص دارد. برای مثال پرونده‌های ورینزن^{۳۰} و چارتر^{۳۱} در دفاع از حقوق مشترکانشان در دادگاه بررسی شده است. کاربران می‌توانند با واسطه‌قراردادن بسیاری از سایت‌ها به فایل‌های صوتی و تصویری دارای حق مؤلف دست پیدا کنند، در حالی‌که دارندگان این حقوق از وجود چنین شرایطی اظهار نارضایتی کرده و خواستار وضع قوانینی برای جلوگیری از نسخه‌برداری از اینگونه آثار هستند.

فصل هفتم به بررسی موضوعات قانونی مربوط به حق مؤلف در زمینه موتورهای جست‌وجو می‌پردازد. در اکتبر سال ۲۰۰۵ باشگاه نویسندگان^{۳۲} و انجمن ناشران آمریکا^{۳۳} مدعی شدند که برنامه جست‌وجوی کتاب گوگل^{۳۴} حق مؤلف آثار ادبی را از طریق اسکن و نسخه‌برداری از کتاب‌ها زیر پا گذاشته است. گوگل در مقابل مدعی شد که حق مؤلف نویسندگان و فروشندگان کتاب را مخدوش نساخته است. ادعاهای مشابهی از سوی چندین شرکت درباره سرویس خبری^{۳۵}، عکس^{۳۶}، ذخیره^{۳۷}، و ویدئو^{۳۸} از گوگل نیز مطرح شده که در این فصل به آنها پرداخته شده است.

در فصل پایانی کتاب به پیدایش جنبش منافع خلاقانه^{۳۹} اشاره شده است که طی آن تلاش می‌شود آثار نویسندگان در اختیار عموم مردم قرار داده شود. این جنبش در پی آزادسازی استفاده از ابزارهایی مانند نرم‌افزارهای منبع باز، سایت‌های عکس‌برداری دیجیتال فلیکر^{۴۰}، نمونه‌برداری‌های دیجیتال از آثار صوتی و تصویری سنکتری^{۴۱}، آرشیو بی. بی. سی^{۴۲}، کتابخانه عمومی علوم^{۴۳}، و دایره‌المعارف پیوسته ویکی‌پدیاست. در این فصل به منازعات مطرح در پیدایش و کاربرد اینگونه از ابزارها پرداخته شده است.

مؤلف در بخش نتیجه‌گیری به تأیید بیانیه استقلال در نوآوری^{۴۴} پرداخته که بازنگری قوانین حق مؤلف دیجیتال با توجه به خواسته‌های کاربران در آن مطرح شده است. به‌علاوه در ادامه این بخش به اهمیت حضور بیشتر در سازمان تجارت جهانی^{۴۵}، و سازمان دارایی‌های معنوی جهان^{۴۶} به‌همراه پیمان دسترسی به دانش^{۴۷} اشاره شده است.

کتاب دارای نقاط قوت بسیاری است، از جمله آنها موضوع اصلی کتاب است که به کاربر و حقوق او در قانون حق مؤلف دیجیتال اختصاص دارد. چنین رویکرد جامعی سبب

ذکر مثال‌های
ملموس و
فراوان، مقایسه
قوانین مشابه در
کشورهای مختلف
و عنوان مناسب از
دیگر نکات مثبت
کتاب است

19. Sonny Betamax
20. VCR
21. Grokster
22. Bit Torrent
23. DJ Danger Mouse
24. Black Album
25. White Album
26. Gray Album
27. Passwords
28. Copy protection
29. Encryption
30. Verizon
31. Charter
32. Authors Guild
33. Association of American Publishers
34. Google Book Search
35. Google News
36. Google Image
37. Google Cache
38. Google Video and You Tube
39. Creative Commons
40. Flickr
41. Sanctuary
42. BBC Creative Archive
43. Public Library of Science
44. Declaration of Innovation Independence
45. World Trade Organization
46. World Intellectual Property Organization
47. Access to Knowledge Treaty

می‌شود تا در تعامل کاربر با آثار دارای حق مؤلف به هر دو سوی این تعامل توجه شود. ذکر مثال‌های ملموس و فراوان، مقایسه قوانین مشابه در کشورهای مختلف و عنوان مناسب از دیگر نکات مثبت کتاب است. اما در کنار همه این نکات مثبت، ویژگی‌های دیگر کتاب مانند نگارش دشوار و استفاده از لغات تخصصی، مثال‌های زیاد همراه با جزئیات که می‌تواند خواننده را از موضوع اصلی منحرف سازد، گزارش‌گونه بودن کتاب و نداشتن رویکردی تحلیلی، شیوه استنادی کتاب که به شیوه سایر متون حقوقی است و ذهن ناآشنا با این شیوه استناد را خسته می‌کند، داشتن دیدگاهی صرفاً حقوقی و توجه ناکافی به بسترهای اجتماعی و فرهنگی کاربران از جمله مواردی است که می‌توان آنها را از نقاط ضعف کتاب محسوب کرد.

پی‌نوشت‌ها

1. keshavarzsina@gmail.com
2. Intellectual property
3. Open source software
4. Matthew Rimmer
5. Australian National University College of Law
6. Australian Library and Information Association (ALIA)
7. Public domain
8. Julie Cohen
9. Situated user
10. Sonny Bonno
11. Digital Millennium Copyright Act
12. Copyright Amendment (Digital Agenda) Act 2000
13. Australian-United States Free Trade Agreement 2004
14. Copyright Amendment Act 2006
15. Fiona Macmillan
16. Wikipedia
17. Eric Eldritch
18. Project Gothenburg

مآخذ:

1. Cohen, J. (2005). The place of user in copyright law, Fordham Law Review, 74, pp. 347-374.
2. Macmillan, F. (ed.), (2005). New directions in copyright law, Vol. 1, Cheltenham, UK and Northampton, MA, USA: Edward Elgar.